

Nekaj tega je mogoče zaslutiti tudi v tem odlomku, s katerim se začneja druga zgodba: »Rodil sem se v nekem divjem trgu, mislim da v Alzaciji, ali pa nekje v Apeninih? Jezik, ki so ga govorili ljudje, je bil sladek kot modensko vino: morda je bila Burgundija. Morje? Prav gotovo, veliko, mirno, kovinsko morje. Toda ali ni bila neka hribovska vas? In z najčistejšim zrakom, bom dodal, polnem vonja iz velikih smrekovih gozdov. Je bila morda strmo nad morjem? Poredkoma. Bil je obmorski trg sredi gozdov med gorami in ledeniki, kočja, ki sta ji oblizovala temelje dva oceana. Tu se lahko odpočijem. Zmerom se tako dogaja. Ne morem govoriti o sebi, ne da bi v trenutku vse strmoglavilo v najbolj nerazrešljiva protislovja.«

Ko smo tu omenili ime pisatelja, kakršen je Borges, nismo s tem hoteli zanikati v Manganellijevi knjigi tistih mest, ki so bližja Gaddi in Landolfiju. Dejstvo pa je, da nobena teh podobnosti ne meče niti najmanjše sence na Manganellijevo pisateljsko domišljijo in na njegov lakoten, a dognan stil. Torej upravičen razlog za veselje, ko opažamo, da iz najbolj uspeh strani »Hilaro-tragedie« izstopa resnično pomemben pisatelj in tako izpolnjuje velike vrzeli, ki jih je še zmerom čutiti v naši prozi realističnega navdiha. To je darilo — z vso upravičenostjo smemo uporabiti to besedo — ki ga brez pomislekov sprejemamo iz rok »eksperimentalistov«, v času, ko smo bili že nekoliko utrujeni od raznih cenelih napadov in od pričakovanja del, ki bi bila res umetniška.

(Prev. C. Z.)

Giacinto Spagnoletti

BOJ MNENJ — NAJVAŽNEJŠE GIBALO

Čeprav leta 1964 ne moremo šteti za leto nekakšnega preobrata v razvoju bolgarske književnosti, so se vendarle pojavili v njem nekakšni stimulatívni momenti, ki so pomagali pri reševanju nekaterih bistvenih problemov bolgarske literature.

Najvažnejši med njimi je problem diskusij.

Leta in leta že razpravljamo o javnih, ostrih, polnokrvnih diskusijah, o takih diskusijah ki bodo pripeljale do boja mnenj o najvažnejših vprašanjih in načelih literature v socializmu. Take diskusije nekaj časa trajajo pa spet izginejo, ne da bi jih dokončali, zamenja pa jih nekaj tretjega, potem spet ožive itd. Najvažnejša vprašanja so pogosto zapirali v okvire kritičnih člankov. Kritiki so, na primer, večkrat opozarjali (v zvezi z nekaterimi knjigami in avtorji) na to, da socialistično v literaturi niso samo tematika, snov in ideja niti »odkrivanje« izoliranih originalnih oblik niti tisto, kar lahko odkrijemo z golim teoretiziranjem, ampak je treba priti do tega z vztrajno ustvarjalnostjo (in seveda s pomočjo socioloških, psiholoških in drugih družbenih znanosti). Te misli kritikov so včasih spreminjali v diskusije, najprej oprezne, kasneje pa vse bolj polne polemičnega ognja. Rekel sem — najprej, ker se takrat (mislim na leto 1954) naše mišljenje še ni ootreslo slepil dogmatizma. (»Če diskutiraš o nečem, pomeni, da o tem dvomiš!« — je govoril neki funkcionar v času kulta osebnosti).

V bolgarski literaturi so razpravljali o raznih vprašanjih — o uvodih, o pozitivni satiri* in podobno. Prav v teh diskusijah je vsak udeleženec razložil, kaj si predstavlja pod določenim pojmom ali kako razume tak ali drugačen pojav. To razpravljanje je veliko prispevalo k razvoju bolgarske literature. To vidimo po tem, da so prav v teh letih (po 1954) nastala najboljše dela povojne bolgarske književnosti in v zvezi s temi deli so največ razpravljali o ustvarjalnosti, o estetskih problemih in podobnem.

Eno od vprašanj, ki je bilo in ostaja še vedno vprašanje dneva v bolgarski literaturi, je vprašanje »novatorstva«. Sčasoma (ker se je o tem nenehno govorilo že nekaj let) se je spremenilo v nenapovedano diskusijo. Pred kakima dvema letoma je diskusija o novatorstvu potekala pogosto »neresno« — pri tem mislim na to, da so nekateri udeleženci te razprave pojasnjevali svoja stališča z obrabljenimi frazami, ki niso ničesar pojasnjevale (»socialistična literatura je novatorska, ker je socialistična« ali »novatorstvo je nov odnos do socializma, odnos aktivnega udeleženca v tem procesu« in podobno). V frazerstvu bi se zgubili ne samo novatorstvo, ampak tudi nekateri važni problemi socialistične literature, ki ne bi bila vprašanja o diskusijah zastavila partijska organizacija Zveze bolgarskih pisateljev, najvažnejše gibalno razvoja literature.

Uvodnik, ki je konec prejšnjega leta izšel v glasilu Zveze pisateljev »Literaturen front«, je prikazal vso resnost položaja zaradi pomanjkanja diskusije in je povsem jasno podčrtal stališča partijskega vodstva zveze.

»Načeti moramo vprašanje diskusije — je rečeno v članku — ker je za to več razlogov in v našem interesu. Diskusija je oblika boja, brez katerega ne moremo najti pravih rešitev o vprašanjih našega razvoja, če vemo tudi to, da so naše življenje, mišljenje, znanstveno in umetniško ustvarjanje v vseh vejah našega življenja v osnovah spremenjeni... Naš razvoj ni mogoč brez tega boja.«

V razpravljanih o nujnostih diskusij in polemik smo lahko našli tudi odgovor na vprašanje, zakaj je tako pogosto prihajalo do neravnotežja. »Strah pred odkloni« je bil videti glavni vzrok. Toda »zaradi strahu pred popačenjem se ne moremo odreči diskusijam... Prizadevali bi si lahko samo za ravnotežje, ki bo ustrezalo določenemu okolju in določenemu vprašanju, pri tem pa bomo skrbeli za resno argumentacijo svojih trditev in kontrolo njihovega učinka s pozicij nujnosti. Na podlagi tega bomo sprejemali ustrezne odločitve glede postavljenih vprašanj.«

Nedolgo od tega je imela Zveza bolgarskih pisateljev tudi letni partijski sestanek, na katerem so prav tako razpravljali o diskusijah. Tam so še bolj pojasnili, zakaj diskusije zadnjih let niso našle svojega pravega mesta. Prvi pogoj razvoja ustvarjalnega vzdušja je po mnenju partijskega vodstva v svobodni izmenjavi mnenj, v diskusijah in polemikah. Toda »na žalost v polemikah in diskusijah, ki razlagajo idejno ustvarjalna vprašanja, probleme stila

* Satiriki so ostro kritizirali tako imenovano teorijo »pozitivnega junaka in pozitivnega humorja«. To je bila neumnost, »absurd, proti kateremu smo se morali boriti nekaj let«, pravi G. Uzanov. Po tej teoriji (ki se je rodila v času dogmatizma!) bi bilo treba pisati samo »pozitivno smešno«, tj., pisati smešno o pozitivnih ljudeh in jim s tem pritrjevati. Tudi znani satirik starejše generacije Svetoslav Minkov je kritiziral ta pojav: »Satira ima svoje posebnosti in ne prenese, da bi ji vsilili razne plemenite in dobre junake, kot želijo nekateri domači teoretiki... To je tako, kot bi med cirkuške klovne podtaknili junake socialističnega dela...«

in umetniških metod, v katerih zavračajo zablode nekaterih ustvarjalcev in znanstvenikov, posamezniki pogosto uporabljajo nepravilne metode in politične kvalifikacije, podtikajo si osebne žalitve, prilepljajo razne etikete in kažejo pomanjkanje osnovne strpnosti do mišljenja nasprotnikov. Tako obravnavanje stvari in take metode diskusije so v nasprotju s partijsko politiko in marksizmom-leninizmom... Mi, komunisti, smo dolžni zagotoviti take pogoje, da bodo prešle diskusije čimprej iz faze kampanje in postale družbeni pojav.»

Poprejšnja dejstva in tista, ki so postala znana po teh diskusijah, so pokazala, da to ni nekakšna deklaracija, ki bo izginila pod bremenom vsakdanjosti, ampak resen kažipot, ki bo vsekakor dokazal svoje pravo mesto v življenju bolgarske literature. Mladi pesniki so na primer povsem odkrito govorili o pravici do eksperimentiranja. »Vsaka oblika ima pravico bivanja, vsak eksperiment mora imeti opravičilo, če je seveda prvo in drugo pogojeno z novo vsebino in kadar nosi ustvarjalno vznemirjenost pisca in je vse vzklilo iz velikih idej časa«, zatrjuje redakcija književnega časopisa »Plamak«, glasilo Zveze pisateljev. Za njimi so povedali svoje tudi pripovedniki, ki so se trudili, da bi se otresli novinarsko-naturalistične deskripcije, izmišljenih nadjudi in idealiziranih herojev. Pojavile so se povesti in romani, ki so pomenili resen poskus prodreti v bistvo človekove duševnosti, v pravo vsebino dogodkov (etično, estetsko in politično). (Emilijan Stanev: »Ivan Kondarev«, Andrej Guljaški: »Protiobveščevalci«, dela Jordana Radičkova, Ivajla Petrova, Dimitra Dimova, Emila Manova). V zvezi s tem vznemirja bolgarsko književno javnost problem tako imenovane »deheroizacije«. Nekateri pisci mlajše generacije so namreč v želji, da bi se za vselej rešili bremena umetno ustvarjenih herojev parolarskega tipa, pričeli zanikati načelo, naj bi določene ljudi postavljali v ospredje. Lotili so se problema »malega človeka«, izgnili pa so se vprašanju »pozitivnega junaka«. O tem sedaj v Bolgariji veliko govorijo in mogoče se bo začela tudi zanimava diskusija.

Vendar so razgovori o novatorstvu najbolj značilni za spoznavanje velikih sprememb v načinu mišljenja in celo v mehanizmu mišljenja. Prej, v obdobju dogmatizma in še nekaj časa po njem, so pisali ne samo o novatorstvu, ampak tudi o drugih estetskih vprašanjih zelo abstraktno, tok kritikovih misli je blodil po meglenih poteh parol in idealiziranega kabinetskega teoretiziranja. Vse to je bilo seveda daleč od zapletenosti življenja in problemov. Najvažnejše opore družbenih znanosti, kot sta na primer sociologija in psihologija, so bile popolnoma pozabljene, ker so računali le na golo patetično ponavljanje principialnih resnic in definicij, okrašenih s polepšanimi in praznimi frazami. Nihče ni mogel razumeti iz teh člankov, kaj je v resnici novatorstvo (pravzaprav smo že citirali dve značilni frazi teh »teoretikov«).

Ko je po letu 1956 začelo izhajati vse več dobrih člankov o estetskih problemih in ko se je ta proces pričel naglo razvijati, so se teoretiki dogmatizma sčasoma skoraj povsem umaknili s svojih položajev. Od časa do časa se še sedaj pojavljajo, ker jih pač nihče ne ovira pri razlagi njihovih stališč. Toda njihovi nastopi ostajajo neopaženi ali pa zabavajo občinstvo in z njimi razpravljajo predvsem satiriki.

Ko bolgarski teoretiki govorijo o novatorstvu, skušajo čimbolj jasno in konkretno razlagati svoja spoznanja in stališča. Znani kritik Georgi Dimitrov-Goškin, eden najbolj talentiranih teoretikov socialističnega realizma, je

na primer svoje poglede na »novatorstvo« zelo obširno razložil. Z njimi dokazuje, da veruje v moč socialistične literature in novatorstva, da se ne boji dekadence, ki jo prinaša s seboj sodobna zahodna literatura in podobno. Georgi Dimitrov-Goškin se, poleg tega, da je proti vsakršnim kalupom konservativnega dojemanja realizma, ne boji niti ostrine niti nepričakovanih odkritij in rešitev. S tem misli na eksperimentiranje v literaturi. (Kaj takega se ni dogajalo v stari, dogmatični estetiki.) Z zaupanjem v občutek za naprednost pri pisateljih pravi, da »ne smemo zametavati, kar je vrednega, posebno na področju stila, slikovitosti, umetniških iskanj in rešitev, celo takrat ne, če je to zraslo na tuji idejni osnovi ali če je enostransko in nepopolno.« Precej so dogmatiki prezirali vse, kar je prihajalo z zahoda (zato smo pričeli šele pred nekaj leti odkrivati Steinbecka, Faulknerja, Fitzgeralda, Caldwella in druge velike pisatelje).

Proces normalizacije v literaturi je pripeljal tudi do sprememb pojmov, na primer pojma o socialističnem realizmu. Novatorstvo je postalo eden njegovih najosnovnejših elementov. Nedavno je izšel v časopisu »Literaturna misel« zelo zanimiv pogovor s tremi prozaisti o novatorstvu. Ti so: Andrej Guljaški, eden najbolj talentiranih in branih bolgarskih pisateljev srednje generacije, Georgi Markov — pisatelj mlade generacije, katerega dela štejejo med reprezentativna v današnji bolgarski prozi, in Milčo Radev — ki je prav tako med najbolj znanimi bolgarskimi pripovedniki.

Če vemo, da je bil prej socialistični realizem kot literarna oblika povezan s klasičnim pojmom realizma in so odmik od tega stališča šteli za krivo-verstvo, je tako razpravljanje že zelo značilno. Govorili so o izpopolnjevanju metod socialističnega realizma s pomočjo sodobnih dosežkov svetovne literature.

A vrnimo se nekoliko v preteklost. Treba je vedeti, da je šel razvoj koncepcij bolgarske literature v korak z marksizmom (pri tem ne upoštevamo dogmatskih odmikov, ker niso značilni za razvoj bolgarske literature; pojavili so se za kratek čas, a smo jih kmalu zavrgli), umetniško izpopolnjevanje bolgarske literature pa se je razvijalo v okvirih realizma z vsemi odtenki njegovega napredka. Tudi pred vojsko bolgarska literatura ni segla prek realizma in ni sprejela vplivov modernih evropskih gibanj. Ta gibanja so sprejemali preprosto kot smešne antiliterarne posebnosti. (Vzrokov tega odpora do evropskih gibanj še nismo dobro proučili). Bolgarska literatura je torej dosegla svoj vzpon brez pomoči teh gibanj. Toda zdaj poskušamo pojem realizma razširiti. Zato imamo tudi takrat, ko govorimo o novatorstvu, pred očmi prav sprejemanje nekaterih stilnih in umetniških sredstev moderne svetovne literature.

Guljaški je na primer govoril o tem, da je oblika prav tako važna kot sta vsebina in idejnost dela. »Moramo se prilagajati svetovni ravni realistične literature.« Prvi je javno nastopil za »zgoščen dialog, drugi plan pripovedi, notranji monolog«, iskanje osnove za »razvoj nacionalne psihologije« in podobno. Georgij Markov polemizira s tistimi bolgarskimi estetiki in pisci, ki »dokazujejo«, da je novatorstvo pravzaprav tradicija, in zato »tlačijo novo, komunistično vsebino v oblike, blagoslovljene že v srednjem veku, in kličejo: Ste videli, kako smo sodobni! Milčo Radev trdi, da je novatorstvo v tem, če se pisatelj zaveda, kaj je novega v današnjem človeku, ki ima (ob srečanju z moderno kulturo — s filmom, televizijo, radiom in podobnim) veliko bogatejše asociativne možnosti kot človek iz prejšnjega stoletja, za katerega je bil klasični realizem nekaj modernega.

Iskanje novega, diskusije o bistvu novega, resni eksperimenti, boj proti posnemanju buržoazne literature in proti konservativnemu prenašanju oblik starega realizma na novo literaturo je najbolj važno in razširjeno gibanje v današnji bolgarski literaturi. Ta proces se je pričel pred nekaj leti, takrat ko so ovrgli in ostro kritizirali dogmatične koncepte. Toda zanjo je najbolj intenziven in najbolj odločilen čas, ki šele prihaja. Če se bo vse, kar se zdaj kaže, uresničilo, potem lahko zares pričakujemo novo, še naprednejšo obdobje bolgarske literature.

(Prev. B. G.)

B. Bolgar

SREČANJA

ENGIADINA MIA

Hišica, kjer živim in delam, ima veliko verando, spredaj pa še proti zahodu in jugu odprto teraso. Sredi novembra je v Zuozu že prehladno, da bi mogla pred deveto uro zjutraj obsedeti tu ali tam. Sonce, ki nas v ljubljanski kotlini v tem času zapusti za cele tedne, se tu oglaša po devetih; od takrat ga je marsikaterikrat ob prodirljivo čistem modrem nebu tudi v tem času mogoče uživati na terasi do štirih popoldne, ko se pričinja poslavljati. Pa tudi široka okna v delovni sobi so obrnjena tako, da ga je mogoče spremljati od zgodnega jutra, ko se razširja od najvišjih obronkov jugozahodnih vrhov Pic de la Margna, ki po veličini in vidljivosti ne zaostaja za Triglavom, do zgodnjega večera, ko izžareva na severovzhodni piramidasti kapi Pic d'Esana nad engadinskim nacionalnim parkom. V rahlem loku med pogorjema zapira pred menoj vso severno stran hribovita hrbtnica, ki zajema vasice gornje engadinske doline v svoje podnožje. Tenki niti, ki jih vežeta: tlakovana cesta in vzporedna reka Inn sta med snežnimi krpami s te razdalje komaj vidni. Saj je moje bivališče vzpeto na nasprotni strani hribov s strmimi travniki na tolikšni višini, da se starinska gosposka vas Zuoz, strnjena z enakomerno sivimi, zdaj rahlo pobeljenimi strehami, kakor motno jezero koplje pod njim. Spredaj se vzpenja zvoničasto ostrešje liceja; edinole to se od ogromnih poslopij menda najvišje srednje šole v Evropi поблиže vidi z mojega zornega kota.

Na travniško vzpetino nad mano sta se v bližini usedli samo še dve hišici: nižja v tem predsezonskem času še samuje, v najvišji leto in dan kraljuje retoromanski pesnik Artur Caflisch.

Dr. Andri Peer, engadinski pesnik, ki je osemindvajset let mlajši od Caflischa — ta se je rodil že leta 1895 v Zuozu — označuje retoromansko ljudstvo v Engadinu takole: »Engadinec je znan po gostoljubnosti, pa tudi po zadržanosti in izraziti samozavestnosti. Nič mu ni manj prijetno od vsiljivosti. To velja za preprosto kmetico prav tako kakor za svetovljanskega hotelirja. Vse zasebne zadeve pred javnostjo skrbno varuje.« (Merian 1961, 49.)

Ko sem se samotnemu pesniku po telefonu napovedala, mi je bila ta oznaka njegovega ljudstva še neznana. Tik pred odhodom pa me je zbegala. Zato sem z oteženim korakom stopala navzgor. Potka, ki se po njegovem pogodnem svetu strmo vijuga navpik, je že v zgodnjem dopoldnevu kazala v snegu sledove navzdol in navzgor obrnjenih moških stopinj. Ko pa sem v prvem nadstropju